

Pont arról, amiről

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 22. szám, 2020. május 29.

Greccsó Krisztián *Bovaryné megbukik* című írásomra (ÉS, 2020/20., máj. 15.) adott válaszában többek között azt kifogásolja, hogy arról a valóban örvendetes változásról, miszerint egyre több fiatal, pályakezdő nőíró jelenik meg, a cikkem említést sem tesz (*Ahol nincs*, ÉS, 2020/21., máj. 22.). Csakhogy írásom célja nem az volt, hogy kifejezzem kétségtelen örömet afölött, hogy az ún. rendszerváltás után három évtizeddel mintha a hazai irodalmi intézményrendszerben is apró, lassú lépésekkel végül elindult volna egy folyamat, amely az európai és nyugati irodalmakban 40–50 éve már végbement. Annak viszont kevésbé örülök, hogy Greccsó válaszából úgy tűnik, az írásom nem tette elég világossá, mit is jelent, ha valaminek társadalmi nemi vonatkozása/vetülete van – adott esetben az alkotói szándékától függetlenül.

Irodalmi közhely, hogy a szerzői, alkotói intenció a kifejtett hatástól, illetve az interpretációs lehetőségektől független. Engem a hazai irodalmi intézményrendszerbe erősen beágyazott irodalmi szerepminták kialakulásának okai és nem kevésbé a *következményei* érdekeltek; erről igyekeztem egyfajta térképet felvázolni (mely térkép persze sok helyen átfedésben van más művészeti ágak térképeivel). Amíg csak madártávlatból beszélünk a problémáról, főként, ha az a hatalmával visszaélő politikai intézményrendszerre vetíthető, addig (többször) nagy az egyetértés: *„A társadalmi nemek szerepe, az átalakuló genderháló, a szokások, viszonyok, pozíciók és lehetőségek kérdése nem véletlenül retteggett ügye a regnáló hatalomnak. Mindezek irodalmi vetülete szerzői és befogadói szempontból szintén elemien fontos kérdés.”* Azt azonban már, úgy látszik, nehezebb elfogadni, hogy a művészeti szféra is hatalmi pozíciókon alapuló intézményrendszer, amelyik ugyanúgy nem kedveli, ha az évszázadok alatt kialakult status quót valami kikezdi. Sőt, úgy látszik, a legnehezebb probléma – még mindig – éppen azt elfogadtatni, hogy a művészetnek (alkotói és befogadói téren egyaránt) nemcsak esztétikai, hanem társadalmi-politikai-történeti vetülete is van, s ezek a létrejövő műveket és a recepciójukat is erősen befolyásolják. A status quo mindig „természetesnek” tűnik – a bonyodalmak ott kezdődnek, amikor felvetődik a kérdés, hogy oké, „de *miért* az van, ami van?”

Ha kizárólag a személyes érintettség válik a diskurzus tárgyává, az sajnálatosan akadályozza a beszédet arról, amiről nyilvánvalóan beszélni kell(ene). A *Pál utcai fiúk* méltán sikeres vígszínházi előadása itt csupán példaként szolgált arra, hogy ezeket a mélyen rögzült társadalmi szerepmintákat milyen könnyű, akár öntudatlanul, reflektálatlanul is erősíteni. „...[A] feldolgozásnak *semmilyen gender vonatkozása nincs*”, írja Greccsó (kiemelés tőlem, B. Zs.), mely meghökkentő kijelentése, felteszem, arra vonatkozik, hogy az előadásnak nem volt szándékában ezt a kérdést *tematizálni*, tehát – hogy a válasza címére utaljak: *ahol nincs, ott ne keress* – és hogy van-e vagy nincs, azt úgymond mi, az alkotók döntjük el. Sőt, még ennél is tovább megy: *„A Pál utcai fiúk vígszínházi feldolgozásával ez ügyben példálózni fájón populista gesztus, méltatlan az esszé színvonalához. Mert ugye, bár nincs kimondva, sajnos értjük, hogy jön ez ide. A különben kiváló írás itt egy hatásvadász, rejtett utalással él.”* (Kiemelés tőlem, B. Zs.) Vagyis Greccsó itt nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az nem lehet, hogy arról beszélek, amiről beszélek, mert az, amiről beszélek, az (szerinte) nincs – mert ő nem érzékeli. Ezzel szemben rejtett utalással éppen ő él (*sapienti sat*). Az írásom azonban távolról sem a hazai *metoo*-ügy gyalázatos eseményeiről, hanem az irodalmi szerepminták kialakulásának okairól és következményeiről kívánt szólni.

Végül, szintén köztudomású, hogy a társadalmi szerepminták *vizuális* megjelenítése (film, színház, reklám stb.) sokkal közvetlenebbül hat az írott szónál, mert egészen más, szenzuális, zsigeri, sokszor öntudatlan szinten fészkel be magát az elmébe és a pszichébe – ezt bármely pszichológus vagy reklámszakember megerősítheti (a kortárs filmelméletről vagy kognitív tudományokról nem is beszélve). Az írott szó más,

indirektebb csatornákon operál – ebben van a hátránya is, meg a végtelen szabadsága. A vizuális műfajokban alkotóknak ilyen értelemben még nagyobb a felelősségük. Tisztában kell lenniük azzal, hogy az a világ, amelyet, szó szerint, *megjelenítenek*, miként reflektál és hat arra a korra, amelyből megszólalnak. És ennek nem csupán a hagyományos értelemben vett politikai tartalmakra, hanem – ideális esetben – a vizuális reprezentáció politikájára, sőt, felelősségére is vonatkoznia kell. Jó volna, ha minderről kialakulhatna egy, a személyes érintettségeken túlmutató beszélgetés, együttgondolkodás.